

Lis Jacobsen og ømålsordbogen. En fodnote til den danske dialektologis historie

Det er en kendt sag at Lis Jacobsen har været initiativtager til eller stået for gennemførelsen af de fleste større ordbogs- og udgiverprojekter i Danmark i første halvdel af dette århundrede. Kun Udvalg for Folkemaal og dermed Ømålsordbogen syntes hun ikke at have nogen forbindelse med, det var Johs. Brøndum Nielsens territorium. Og det kunne jo så være forklaringen på at hun ikke var med i billedet.

Da jeg i anden forbindelse gennemlæste nogle breve til Marius Kristensen, stødte jeg imidlertid på Lis Jacobsens navn i flere omgange, og det blev klart at hun også havde været med til at igangsætte Ømålsordbogen, omend hun havde ageret mere i kulissen end på scenen.

Planerne om en ordbog over ømålene, svarende til Feilbergs jyske ordbog, havde i virkeligheden spøgt lige siden Udvalg for Folkemaal blev nedsat i 1909, men der skete ikke så meget, og det hang sammen med udvalgets sammensætning. Marius Kristensen beskriver den i et brev til Lis Jacobsen 13/1 1909, hvori det hedder:

Foreningen *Danmarks Folkeminder* har nedsat et udvalg bestående af Dines Andersen, Dahlerup og mig til at arbejde med undersøgelsen af danske folkemål. Så vidt jeg kan se, må jeg selv være uroen i værket, så kan jo Dahlerup være pependiklen og Dines Andersen, som er prof. ord., medl. af Vid. Selsk. m.m., loddet.

Der indsamles en del materiale i de følgende år, men det går småt, og vi hører ikke noget om egentlige ordbogsplaner før i 1918. Da var sekretæren i Stednavneudvalget, Gunnar Knudsen, blevet medlem af bestyrelsen for Universitets-Jubilæets danske Samfund, og i den forbindelse omtaler han ømålsordbogen i et brev til Marius Kristensen den 3. marts 1918. Han skriver deri:

Den paatænkte store Ordbog over Ømaalene, som vel Folkemaalsudvalget paatænker, kunde jo ogsaa godt udgives af UJDS, ligesom Feilberg og Kalkars Ordbøger. Men den har det vel ret lange Udsigter med endnu.

I 1919 havde Marius Kristensen over for Otto Jespersen udkastet en plan om at opgive sin stilling som lærer på Askov Højskole og ofre sig for en ordbog over ømålene. Otto Jespersen svarer (lidt køligt og uinteresseret?) at en ømålsordbog ville være ønskelig, og at Marius Kristensen nok ville være den bedste til at påtage sig opgaven. Og der sker ikke mere i den sag, formentlig fordi Otto Jespersen ikke gav Marius Kristensen den opbakning han havde forventet.

Året efter er det så Lis Jacobsen kommer ind i billedet. Den 5. september 1920 skriver hun til Marius Kristensen:

Fra Højskolelærer Anders Uhrskov, Lindevang, pr. Hillerød har Ord-

bogen [dvs. ODS] modtaget - efterhaanden - en samling meget gode sjællandske Dialektord, -udtryk og -betydninger. Jeg fik derved den Tanke, om Uhrskov ikke kunde bruges som Affatter eller rettere Medaffatter af den sjællandske Ordbog, vi gaar og længes saa svært efter. Han viste sig ikke uvillig dertil. Nu har jeg talt med Brøndum-Nielsen, der naturligvis ogsaa i høj Grad ønsker det hendørende sjællandske skriftfæstet og raadede mig til at sætte mig i Forbindelse med Dem for at faa at vide:

- 1) Om Udvalg for Folkemaal har planlagt en Ordbog
- 2) hvilke Samlinger til en saadan Udvalgt er i Besiddelse af
- 3) hvilke event. Medarbejdere man kan foreslaa
- 4) hvilke Pengemidler man raader over eller mener at kunne skaffe.

Jeg beder Dem svare mig under Haanden; saavel BN som jeg mener, at Sagen fremmes bedst ved direkte Forhandlinger med Dem (ikke med Udvalget som saadant).

Marius Kristensen svarer meget hurtigt og ret udførligt i et brev dateret 7. september 1920. Han skriver bl.a. følgende:¹

Hvor meget den sjællandske (eller rettere ømåls-)ordbogen ligger mig på sinde kan De vide deraf, at jeg for et godt års tid siden for alvor tænkte på at gå til Carlsberg-fonden og søge om bevilling til arbejdet, så stor at jeg helt kunde tage fat på det. Jeg vilde i så fald have bosat mig i Roskilde eller Slagelse og have taget alvorligt fat på sagen, og jeg mente da, at jeg måske i løbet af en snes år kunde nå til ende med den. Da det kom til stykket, kunde jeg alligevel ikke gå herfra, jeg er for stærkt knyttet til gærningen her. Men alene det, at jeg har kunnet tænke på netop sådant, vil vise Dem, at sagen ligger mig på sinde.

Efter at have omtalt flere der kan bruges som kilder og gennemgået Udvalg for Folkemaals samlinger, fortsætter han:

Der kan godt allerede nu laves et inventarium til brug ved undersøgelsen. Men har vi manden? Uhrskov vil udmærket godt kunne besørge læsningen af de nævnte forfattere, men han *hører* næppe sikkert de sjællandske lyd. Det gør Gravlund, men han vil gå sine egne veje og hader lydskrift af et oprigtigt hjerte.

Og senere i brevet hedder det:

Det vigtigste er imidlertid at finde *manden*. Uhrskov kan og vil ikke gøre det hele. Han blev helt forskrækket, da jeg fortalte ham, at det gjaldt *hele* ordforrådet, ikke blot idiotismerne. Måske er manden ved at opstå. Gid vi i så fald må kunne tage vare på ham og ikke lade ham være nødt til at gøre ordbogsarbejdet til en bibeskæftigelse af anden rang.

Allerede den 11. september følger næste brev fra Lis Jacobsen. Et åbent postkort hvorpå hun skriver:

Mange Tak for Deres Brev og for den rare Bunke Sedler. Nu vil jeg tale med Uhrskov og naar De saa taler med Gunnar Knudsen var det jo muligt, der kunde komme Gang i Ordbogen. Jeg tror forresten snarere, man faar Penge fra Staten end fra C=Fondet [dvs. Carlsbergfonden], der for Øjeblikket har lukket for Tappen.

Til denne brevveksling slutter sig nogle breve fra Gunnar Knudsen til Marius Kristensen. Det første fra 16. oktober 1920 beretter:

I Dag holdt vi Møde om Ømaals-Ordbog: Lis Jacobsen, Brøndum-Nielsen, A. Uhrskov og jeg. Det fremholdtes, hvor ønskeligt og nødvendigt det var at faa Arbejde i Gang, samt om det var muligt at faa Ud. f. Folkemaal til at tage fat, og om muligt at søge flere Penge til Formaalet. Du hører nok nærmere fra Br-N og Lis Jacobsen derom, men det var ønskeligt at du engang kom herover, at vi kunde tale nærmere derom.

Næste ytring i sagen er halvandet år senere, da Gunnar Knudsen skriver til Marius Kristensen den 4. april 1922:

Fru Lis Jacobsen har vist skrevet til dig og spurgt dig lidt om, hvad der var samlet af Stof vedr. Ømaalene. Sagen er, at hun mener, at der kan skaffes flere Penge til Arbejdet med Ømaalene, har nok talt med Neergaard² om det, og Brøndum-Nielsen, som har undervist i Dialekter ved Universitetet, mener, at flere af Studenterne kan sendes ud. Lis Jacobsen vilde vistnok gerne financiere [sic] en Ømaals-Ordbog – d.v.s. søge Penge til det, om det kunde lade sig gøre. De har holdt et Møde med mig om det for nylig. Der vil imidlertid ingen Aktion blive foretaget nu, men det vil blive henstillet, at Udvalg for Folkemaal selv søger disse forøgede Midler, og endvidere vil det blive henstillet til Udvalget, om det ikke vilde være praktisk at udvide dette lidt, da faktisk alt Arbejdet hidtil har hvilet paa dig alene, medens D. Andersen og Dahlerup selvfølgelig ikke har udrettet noget i Sagen. Brøndum-Nielsen vil vist gerne forhandle med dig om det, naar du kommer herover.

Fru Lis har nok en Del Dialektstof ved Ordbogen, som ikke kan udnyttes der, men som vilde kunne bruges i Ømaalsordbogen.

Gunnar Knudsen tilføjer at han mener at udvalget bør suppleres med flere og yngre medlemmer og have en sekretær der har dette arbejde som sin hovedbeskæftigelse. Der bør udsendes nogle studenter som optegnere.

Det skulde jo Dahlerup have sørget for, naar han er i saa nær Berøring med Studenterne; nu synes jeg, at I skulde optage Brøndum-Nielsen i Udvalget, han vil gerne være med at sende nogen ud. Lis Jacobsen skal I derimod ikke tage ind, det vil være en umotiveret Fornærmelse mod Dahlerup – det var hun ogsaa selv klar over.

Den 24. maj 1922 fortsætter Gunnar Knudsen:

I Universitetsjubilæets danske Samfunds Aarsmøde forrige Mandag blev der – efter at det egentl. Møde var forbi, og i Nærværelse af Dines Andersen, Dahlerup, Brøndum-Nielsen og mig forhandlet om Folke-maalsudvalget. Man var enige om en Supplering, saaledes at Brøndum-Nielsen, Brøndal og jeg blev optaget i Udvalget. Man vedtog, at Du skal være Formand for det, og Dines Andersen som hidtil dets Kasserer. Man var enige om, at der burde søges en Statsbevilling, og at du maatte affatte Ansøgningen, der skal være indgivet i næste Maaned. Der skulde henvises til det Krav, Ømaalene kunde stille, efter at der er ofret saa meget paa Jylland (Feilberg). Der skulde skaffes saa mange Penge som muligt til Indsamling, til Trykning af nye Spørgelister m.m. Et Par Tusinde Kroner om Aaret kunde der vel nok søges om ... Nu skriver du nok Ansøgningen og sætter den i Cirkulation, til Underskrift, hos Udvalgets Medlemmer.

Men det gjorde Marius Kristensen åbenbart ikke, for 16. juni er der et nyt brev hvori Gunnar Knudsen skriver:

Brøndum-Nielsen bad mig skrive til dig om snarest at opsætte en Ansøgning til Undervisningsmin. fra Folkemaalsudvalget om Statsstøtte til Ømaalsordbogen, og sende den herover til Underskrivning af Udvalgets øvrige Medlemmer, at det kan komme i Orden. Den skulde have været inde ved Midten af Juni, saa det er høje Tid og som Formand for Udvalget maa du jo affatte den. Nu maa der skaffes Penge, for alle de i Kassen vil gaa med i Sommer, Brøndum-Nielsens Studenter er i Arbejde. Glem det nu endelig ikke! Det er det eneste jeg kan sige. Havde jeg Myndighed, vilde jeg udstede en frygtelig Trussel, men jeg opgiver det, det vil sikkert være uden Virkning. Men paa ny beder jeg inderlig: glem det ikke!!! Vores alles Vel afhænger af dit Blækhus!

Brevet viser med al ønskelig tydelighed at Marius Kristensens forsøg på at forene højskolearbejdet med forskningen, og dermed også med forskningsadministrationen, gav problemer: siden 1920 havde Askovs forstander Jacob Appel været undervisningsminister og hans kone, Ingeborg Appel havde fungeret som forstander, med Marius Kristensen der havde været lærer på skolen siden 90'erne som støtte. Der var således hårdt brug for ham på højskolen, og ofte kunne han ikke deltage i folkemaalsudvalgets møder i København. Han var i et dilemma, følte sig forpligtet til begge sider og kunne godt selv se de uheldige konsekvenser af sin dobbeltstilling. Men Marius Kristensen fik skrevet ansøgningen, og udvalget fik pengene. Trods Landmandsbankens krak og økonomiske problemer i almindelighed i kølvandet af verdenskrigen og genforeningen var det formentlig også et gunstigt øjeblik. Den siddende regering var en ren venstre-regering med Neergaard i spidsen, og den havde i hvert fald to ministre med sans for dialekter, og dermed måske også med sans for dialektologi. Det var den tidligere konseilspræsident Klaus Berntsen, med en fortid som fynsk

friskolelærer, og som nævnt forstanderen for Askov Højskole Jacob Appel, der meget bekvemt var undervisningsminister (jvf. Pedersen 1991). I de følgende år blev optegnelser og samlinger tilhørende Udvalg for Folkemaal samlet i København, der blev etableret et fast kontor, og en gruppe yngre kandidater og studerende blev sendt ud at optegne dialekter på øerne. Brøndum-Nielsen var aktiv i udvalget, han underviste i dialekter, og udgav på grundlag af denne undervisning *Dialekter og Dialektforskning* i 1927. Samme år begyndte tidsskriftet *Danske Folkemaal* at udkomme, redigeret af Poul Andersen der i 1926 blev sekretær for udvalget. Og fra 1927 fik Marius Kristensen en understøttelse fra Carlsbergfonden og flyttede til København som fuldtids forsker.

Men hele denne intensivering af arbejdet begyndte med Lis Jacobsens initiativ i 1920. I modsætning til flere andre projekter som hun havde med at gøre holdt hun sig her i kulissen, hvad der utvivlsomt fik konsekvenser for historien – i hvert fald bevirkede det at hendes indsats blev totalt glemt. Derfor denne fodnote.

Noter

1. Svarbrevet fra MK ligger blandt MKs breve til Brøndum-Nielsen; formodentlig har Lis Jacobsen givet det til Brøndum i forbindelse med de fortsatte drøftelser.
2. Niels Neergaard var konseilspræsident 1920-24 i en venstre regering.

Kilder

Breve fra Johs. Brøndum-Nielsen, Gunnar Knudsen, Lis Jacobsen og Otto Jespersen til Marius Kristensen. KB, Ny Kgl. Saml. 4690.

Breve fra Marius Kristensen til Lis Jacobsen og Johs. Brøndum-Nielsen. Begge samlinger KB utilg.

Litteratur

Inge Lise Pedersen: Den danske højskole og dialekterne – og dialektologerne. *Danske Folkemål* 1991:75-86.

Inge Lise Pedersen